

IMOTSKI*

Prilog poznavanju uloge naselja

ANTE UJEVIĆ

Naselja, osobito gradska, odraz su dugog društvenog zbivanja i jednako odraz prostornih elemenata. Proučavanje naselja i njihovih funkcija olakšava razumijevanje historijskih zbivanja, nužno je za pravilno prosuđivanje sadašnjih regionalnih problema i neophodno potrebno za predviđanje daljeg razvoja ne samo njih, nego i krajine, kojoj su središte. Imotski je u tom pogledu veoma pogodan primjer. Mene je, kao domorodca, potakla na izradu ovog priloga ljubav prema tom kraju, interes za njegovu prošlost, a naročito želja, da pomognem dobrom rješavanju sadašnjih problema.

Ime i položaj — Imotski dolazi od imena starohrvatske župe Imote (Emotha), koju spominje prvi put bizantiski car Konstantin Porfirogenet u X. stoljeću, a kojoj je središte bio današnji grad-tvrđava. Emotha je opet dobila ime od rimskog grada Emanija (Emanio), koji se — po mišljenju historičara — nalazio baš u kraju današnjeg Imotskog, t. j. između Duvna i Ljubuškog¹.

Ime trgovišta-grada je pridjev, kao i mnoga druga imena mjesta i zemalja. U starije se doba govorilo »Imotski grad«, »Imotska tvrđava«. Kasnije je pojednostavljivanjem otpala imenica »grad« i ostao samo pridjevski dio »Imotski«, koji je dobio značenje imena. I danas seljak Imotske krajine kaže: »Idem u Imotski varoš« (t. j. grad).

Imotski je gotovo na tromedi Bosne, Hercegovine i Dalmaciji i centar je pitomog i relativno bogatog polja. Smješten je (395 m) na sjeveroistočnoj strani polja, odnosno na padini brda Podi (717 m) i oko 135 m iznad ravni polja. Utvrda je koristila teško pristupačnu vrlet između duboke provalije Modrog jezera (relativna dubina 159 m) i manje ponikve Jelavića dolac. Ova tri prirodna elementa značajna su za razvoj i funkcije Imotskog.

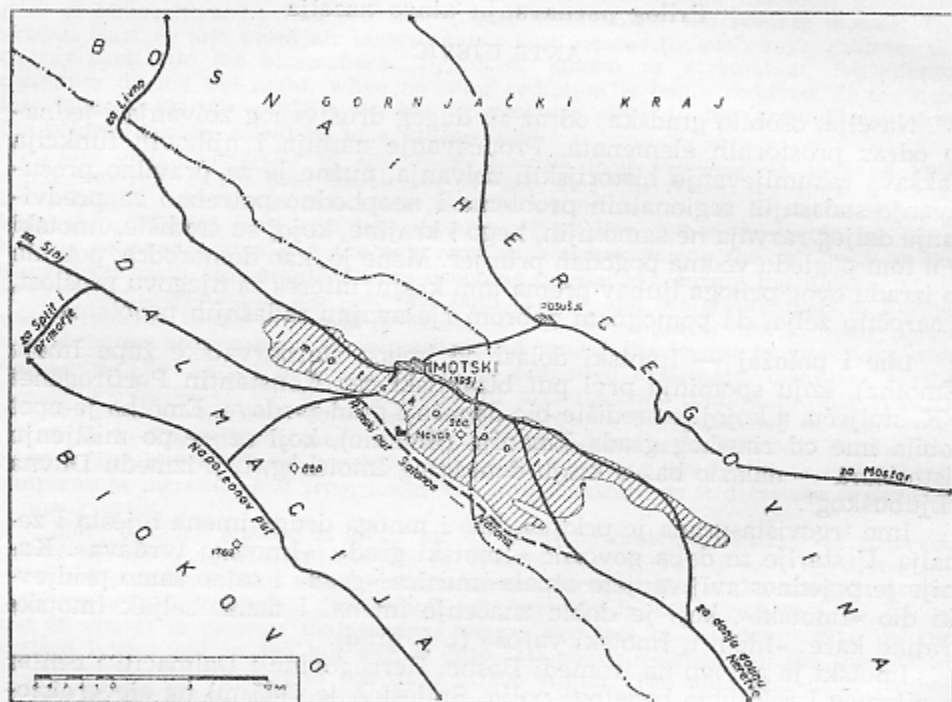
Imotsko polje (95 km²) relativno je najplodnija oaza dinarskog krša, što uvjetuje i dosta blaga klima. Historijski važniji, gušće naseljeni, ali dosta siromašni primorski kraj bio je uvijek upućen na ovu gospodarsku oazu. Bosanski ili gornjački kraj na sjeveroistoku ima oštriju klimu i pogodan je prvenstveno za stočarstvo. Kraj na jugoistoku, oko Donje Neretve s poljima i niskim zaravnima, ima pitomu klimu i u svome stočar-

* Rad je priopćen na Zimskom seminaru Geografskog društva Hrvatske 26. I. 1957.

¹ »Bullettino di archeologia e storia dalmata«, Split, 1878, str. 54.

skom gospodarstvu bio je tijesno povezan s planinama oko srednjeg toka Neretve. Vrijedno polje na kontaktu ovih različitih historijsko-gospodarskih krajina bilo je pogodno za smještaj naselja, čija se uloga mijenjala tokom vremena.

Kontaktu različitih krajeva i čvorišnom položaju odgovaraju i prometne veze. Glavna rimska uzdužna prometna veza kroz dalmatinsku Zagoru prolazila je kroz Imotsko polje, vjerojatno s jugozapadne strane, gdje je bilo i glavno naselje Novae. Preko uskog i neplavljenog dijela ispod Imotskog lagan je prijelaz preko polja. Na prisojnom su rubu i jedina vrela i duž njega su nanizana glavna naselja i prometna veza između njih.

Sl. 1. Položaj Imotskog.

Fig. 1. Position d'Imotski.

Iz polja vodi stari put pored Imotskog prema sjeveroistoku u Posuško polje i dalje u Duvanjsko polje, te preko Kupreških vrata (1384 m) u srce Bosne. Laki prijelazi vode u dolinu Tihaljine i prema ušću Neretve. Prema sjeverozapadu se lako prelazi (Kljenovac 670 m ili preko Studenca 689 m) prema moru, ili prema gornjem dijelu toka Cetine. Preko Prisike (750 m) lak je prijelaz prema Buškom Blatu odnosno Livanjskom polju i dalje preko Grahova prema dolini Une. Ovdje je, dakle, jedno od najvažnijih čvorišta putova u Dalmatinskoj Zagori.

Topografski položaj na izdignutoj padini, koja je sa sjeveroistoka relativno zaklonjena, bio je dosta pogodan. Iz Imotskog je otvoren vidik na

okolnu krajinu, koju prema jugozapadu zatvara vrletni greben Biokova (1672 m). Najbliži i najvredniji dio krajine predstavlja Imotsko polje, koje se iz stare utvrde u cijelosti vidi. Polje je ekonomska jezgra okolice, i nadzor nad njim značio je kontrolu cijelog kraja. Vrijedno polje davalo je gospodarsku osnovu Imotskom i osiguravalo njegovo značenje za širi kraj.

Vrlet između Modrog jezera i Jelavića doca pružala je obrambene prednosti u doba historijske nesigurnosti i omogućivala da Imotski vrši nadzor nad važnim čvorištem i vrijednom krajinom.

Postanak i razvoj — Prednosti položaja sigurno su bile uočene i ocijenjene već u ilirsko doba, o čemu svjedoče brojne mogile na okolnim brežuljcima. Pitomi kraj na prisojnom rubu polja bio je sigurno naseljen od prethistorijskih vremena, o čemu svjedoče i neolitski nalazi.

U pacificirano rimsko doba glavno je naselje (Novae na mjestu današnjeg Runovića) bilo na plodnoj jugozapadnoj strani, kuda je prolazio glavni put kroz Zagoru, između Salone i Narone.

Rimljani su krajem sigurno vladali i nisu gradili teško pristupačne tvrđave, već otvorena naselja. U Borku, kod samog Imotskog, nađen je trag rimskog vodovoda i mozaika, što znači da je na ovom istaknutom mjestu postojala neka nastamba ili osmatračnica.

Hrvatski su knezovi podigli na teško pristupačnom položaju, između provalije Modrog jezera i Jelavića doca, tvrđavu, koja će iza toga stoljećima prkositi mnogim napadima. Oko utvrđene jezgre, odnosno istočno od nje, razvio se stari grad Imotski, koji već u polovini X. stoljeća (950. g.) spominje bizantiski car-pisac Konstantin Porfirogenet.

Imotski je dakle bio sjedište najjugoistočnije hrvatske župe. Smješten na važnom raskršću, igra značajnu ulogu tokom Srednjeg vijeka. Spominje se u vezama ugarsko-hrvatskih kraljeva s Neretljanima, Humom i Dubrovnikom. Imotski knez Embrich šalje pomoć Dubrovniku protiv Mlečana za Ludovika Velikog, tada se Imotski više puta spominje kao utvrđeno mjesto u raznim poveljama kraljeva i velikaša. Preko Imotskog idu i češći posjeti papinih izaslanika za bosansko zaleđe.

Mijenjajući gospodare, Imotski dobiva pod svoj utjecaj sad veće, sad manje područje. Za hrvatskog doba granice su njegove župe rijeka Cetina na zapadu, planine Kamešnica i Zavelim na sjeveru; planina Biokovo na jugozapadu i planine oko srednje Neretve na istoku². Za doba bosanske vladavine utjecajno je područje još prostranije. Neko vrijeme u njemu živi Hrvoje Vukčić sa ženom³. Kao sastavni dio susjednog Huma postaje važniji centar, jer je jedino znatnije i utvrđeno mjesto u dosta širokoj okolici. Pred provalu Turaka tvrđavu popravljaju Ljubomir, vojvoda Stjepana Vukčića Kosače, i sprema se na otpor. Popravljenom tvrđavi predstavljala je važno uporište, iz koga se moglo pratiti i vatrama dojavljivati kretanje neprijatelja. Kao posljednji gospodar spominje se Stjepanov sin Vladislav g. 1472.⁴

² F. Šišić, »Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara«, Zagreb, 1925, str. 446—447 i S. Zlatović, »Topografske crte o starohrvatskim županijama u Dalmaciji«, »Starohrvatska prosvjeta«, god. III., br. 2, Knin, 1897, str. 60—61.

³ Dinić M., »Zemlja Hercega Svetoga Save« (Glas Srp. kr. akad., CLXXXII, Beograd, 1940, 197.

⁴ Srkulj S., Hrvatska povijest u devetnaest karata«, Zagreb, 1937, 48.

Turci dopiru do Imotskog i plijene mjesto i njegovu okolicu već 1463., ali ga konačno osvajaju tek 30 godina kasnije, 1493. g.⁵ Vojnička uloga mjesta i plodna njegova okolica privlače Turke, i oni mu daju naročito značenje: Ispred Turaka uzmiče dio domaćeg stanovništva i »uskače« u susjedno primorje. Uskočko stanovništvo bori se neprestano protiv Turaka i stvara u ovom pograničnom kraju period opće nesigurnosti, velikog osiromašivanja i nazatka. Turci organiziraju u Imotskom važno upravno-sudsko središte⁶. Tu je sjedište, po narodnoj pjesmi o Hasanaginici čuvenog imotskog kadije.

Poslije prvog perioda nesigurnosti, život se normalizira. Turci nastoje urediti veze s primorjem, gdje kupuju različitu robu, a obalnom su kraju neophodno potrebni proizvodi zaleđa. U Imotskom se organiziraju važni i dobro posjećeni pazari. Ova razmjena donosi begovima velike prihode i udoban život. Turska uprava traje preko dva stoljeća (1493.—1717.).

Sl. 2. Imotski 1774. g.
Fig. 2. Imotski en 1774.

Nakon tursko-mletačkog rata (1714.—18.) postaje (1717.) Imotski mletačka granična utvrda. Koliko je ovo uporište važno, vidi se po graničnom luku, koji je, fatalno za budućnost, zahvatio Imotski i podijelio geografski izrazitu cjelinu polja. I Mlečani i Turci držali su do posjeda tvrdave i vrijednog polja, pa su posljednje podijelili, a utvrda je pripala pobjedniku.

Mletački Imotski važno je pogranično mjesto i isturena utvrda. Tu je sjedište političke i vojničke vlasti, a pored toga zadržane su i dalje razvijene naslijeđene trgovačke i prometne funkcije. Mlečani su popravljali vojne objekte (tvrđavu, kasarne, konjušnice) i podigli neke državne zgrade;

⁵ A. Ujević, »Imotska Krajina«, Split, 1953, str. 70—71.

⁶ F. Rački, »Prilozi za geogr.-statistički opis bos. pašaluka«, »Starine« XIV, Zagreb, 1882, str. 175—177.

privatnici počinju pomalo popravljati i širiti ratom opustošeni Imotski⁷. Turske su begove zamijenili mletački feudalski, koji će dugo imati glavnu riječ. Dugotrajna granična funkcija ostavila je Imotskom kraju opravdani epitet »krajina«.

Imotski je 1797.—1806. u rukama Austrije. Već godine 1806. dolazi s ostalnom Dalmacijom pod francusku vlast, koja ga je priključila makarskom okružju. Kratkotrajna francuska uprava uredila je prve putove; kroz veliki južni dio krajine probijen je »Napoleonov put«. Za francuskog vladanja napreduju poljodjelstvo, zdravstvo, trgovina, a i prosvjeta.

Godine 1814., padom Napoleona, dolazi po drugi put austrijska vlast. Imotski postaje središte jednog od dvanaest kotara Dalmacije. Preuzimanjem novih središnjih funkcija, osobito uspostavljanjem sigurnosti i općim gospodarskim napretkom, mjesto oživljuje i jača.

Glavno gospodarsko značenje imaju i dalje tjedni sajmovi (pazari), na kojima stanovnici Zagore, primorja i susjedne Bosne i Hercegovine razmjenjuju svoje proizvode. Pazari čine Imotski gospodarskim središtem ne samo vlastitog kotara, već i susjednih bosansko-hercegovačkih krajeva. Ova široka regionalna funkcija ojačana je okupacijom Bosne i Hercegovine. Tada je Imotski definitivno izgubio tvrđavsko značenje i odsada mu stanovnici širokog zaleđa gospodarski nesmetano gravitiraju. U ovoj najnovijoj regionalnoj funkciji očito je neslaganje između centralnog gospodarskog i ekscentričnog administrativnog položaja, što je škodilo najmlađem razvitku.

Stanovništvo — Prema popisu od 1953. Imotski ima 1795 stanovnika, a sa susjednim selima (Glavinom Donjom i Gornjom) koja ga se dotiču, 3575 stanovnika⁸.

Porast broja kuća, stanova i stanovnika, opaža se u Imotskom od kad je oslobođen od Turaka, u početku 18. stoljeća⁹. Zanimljivo je podatke za Imotski porediti sa Sinjom i Kninom, što se vidi iz tabele na str. 76:

Najveći je prirast između 1857. i 1869. godine uvjetovan jačim prirastom činovničkog kadra, razvitkom trgovine i doseljavanjem novog stanovništva¹⁰. U ovom razdoblju ide Imotski uopredo sa Sinjem i Kninom,

⁷ Godine 1774., 75 godina poslije mletačkog osvojenja, mjesto ima oko 50 kuća. To nije mali broj kuća za ono doba, kada ni ostala mjesta Zagore, pa čak ni naši današnji jaki industrijski centri, nemaju veći broj kuća, na pr. Sisak ima 1838. godine tek 67 kuća.

⁸ Podaci prema statističkom uredu Kotarskog NO Imotski i lično prikupljeni na terenu.

⁹ Prvi nacrt iz Mletačkog doba (1774) sadrži oko 50 kuća. O broju stanovnika u to doba nema pouzdana podatka. I u početku 19. stoljeća još je Imotski malo mjesto. Godine 1830. ima 115 kuća i 672 stanovnika (Almanacco Provinciale della Dalmazia Per L'Anno 1830. i 1840. Zara 1830. i 1840., Wilkinson, Dalmatien und Montenegro. Leipzig 1849). 40 kuća je okupljeno i čini jezgru mjesta, dok su ostale porazbacane bez reda na relativno dosta velikom prostoru. Od tada Imotski stalno, ali sporo raste. Njegovo se stanovništvo u roku od 120 godina nije potrostručilo, dok se ono kotara skoro početvorostučilo.

¹⁰ Imotsko stanovništvo potječe uglavnom od mladih doseljenika. Staro je stanovništvo stradalo ili se iselilo, a muslimani se povlače s poraženim Turcima. Na njihovo se mjesto vraćaju izbjegli uskoci.

Da bi se pokazali zaštitnicima kršćanske raje, a u stvari, da bi je iskoristili kao kmetove i vojnike protiv Turske, Mlečani veruju stanovništvo Hercegovine, da se

Broj stanovnika:	1830.	1840.	1857.	1880.	1900.	1910.	1921.	1931.	1953.
Imotski	672	819	871	1182	1446	1536	1510	1457	1795
Knin	621	753	1039	1271	1302	1255	1400	1614	3134
Sinj	1691	1777	1563	1915	2384	2708	2875	3720	5938
Broj kuća:	1774.	1830.	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1953.	
Imotski	50	115	149	217	246	266	288	350	
Knin			200	231	262	300	362		
Sinj	97		324	340	343	425	477	536	

za kojima ostaje tek kad su oni dobili željezničke veze i nove funkcije, koje su s time povezane.

Kretanje stanovništva kroz 123 godine (1830.—1953.) vidimo na slijedećoj tabeli:

Godina	Broj stanovnika	Prirast (+) ili opadanje (—)	Promjena u %
1830.	672	—	—
1840.	819	+ 147	+ 2,19
1857.	871	+ 52	+ 0,38
1869.	1099	+ 228	+ 2,18
1880.	1182	+ 83	+ 0,69
1890.	1331	+ 149	+ 1,26
1900.	1446	+ 115	+ 0,86
1910.	1536	+ 90	+ 0,62
1921.	1510	— 26	— 0,15
1931.	1457	— 53	— 0,35
1948.	1630	+ 173	+ 0,70
1953.	1795	+ 165	+ 2,02

useli u oslobođene krajeve. Tako 1718. g. Matiša Alilović dovede iz Mostarskog Blata, Goranaca i Broćna u Imotski i njegovu okolicu 240 obitelji (A. Kuzmanić, Spomeni iz moga dnevnika. Narodni list 1876., br. 47). Drugu grupu od 180 obitelji dovedoše trojica kaluđera i trojica narodnih starješina iste godine s crnogorsko-tursko-mletačke tromeđe iz Popova, Obrača, Carine i Zubaca, te se naseliše u okolini Imotskog, a par obitelji i u samom Imotskom (Srpsko-dalmatinski magazin, Beč 1861., str. 226—236).

Pored spomenutih useljavanja treba navesti i doseljenje mletačkih podanika iz primorja i s otoka, koji se useljavaju kao vojnici i činovnici te zanatlije. Zbog nerodice, poplava i gladi za mletačke vladavine, neke su se porodice vratile na turski teritorij. Istih je pojava bilo za vrijeme kratke francuske vlasti, zbog nerazumijevanja i propagande protiv nove revolucionarne uprave. Zbog različitih razloga bilo je toga i za vrijeme druge austrijske uprave.

Prema Matici umrlih («Mrtvar») živjelo je u Imotskom prvih decenija 18. stoljeća 20,39% današnjih rodova.

Prirast između dvaju popisa nije premašio 2,19%. Između dvaju popisa (između 1910. i 1921. i između 1921. i 1931..) stanovništvo je opalo. Razlog prvog opadanja objašnjava se, kao i svuda gubicima u Prvom svjetskom ratu; drugi je posljedica jakog iseljavanja. Dio stanovništva, nekad i čitave obitelji, iseljavaju se tražeći širom Jugoslavije bolje uvjete života i rada. Manji dio iseljava se i u inozemstvo (Ameriku, Francusku, Belgiju i Italiju). U isto vrijeme, osim par činovničkih obitelji, nije bilo useljavanja. Prosječni godišnji mehanički prirast kroz 123 godine iznosi tek 9 stanovnika.

Prirast stanovništva mjesta manji je od prirasta u kotaru Imotski. Čak je mnogo niži i od prirasta Dalmacije. Dovoljno je usporediti samo razdoblje od 1900. do 1910. godine, da bi se ta razlika uočila:

	Apsolutni prirast	Prirast u %
Imotski — mjesto	+ 90	+ 0,62
Imotski — kotar	+ 5.390	+ 14,67
Dalmacija	+ 51.882	+ 8,74

Stagniranje stanovništva je posljedica izoliranog položaja u novo doba željezničkog prometa, kad je Imotski ostao u relativno nepovoljnom položaju.

U Imotskom je 1953. godine bilo: 847 (47,2%) muških i 948 (52,8%) ženskih. Ovaj nerazmjer treba pripisati ratnim prilikama, koje su više pogodile muškarce. Broj ženskih u odnosu na muške nešto je veći u mjestu (1119) nego u kotaru (1100). Malo je niži od prosjeka Dalmacije (1124), a još niži od onoga NRH (1136), dok je veći od prosjeka FNRJ (1080).

Dobna struktura stanovništva vidi se na slijedećoj tabeli i piramidi¹¹.

Grupe starosti	muškarci	ženske	ukupno	Postotak
I. do 1 godine	18	15	33	1,84
II. 1 do 3 godine	37	38	75	4,18
III. 4 do 6 godina	57	55	112	6,24
IV. 7 do 10 godina	65	69	134	7,47
V. 11 do 14 godina	55	59	114	6,35
VI. 15 do 19 godina	66	71	137	7,63
VII. 20 do 59 godina	472	509	981	54,65
VIII. preko 60 godina	77	132	209	11,64

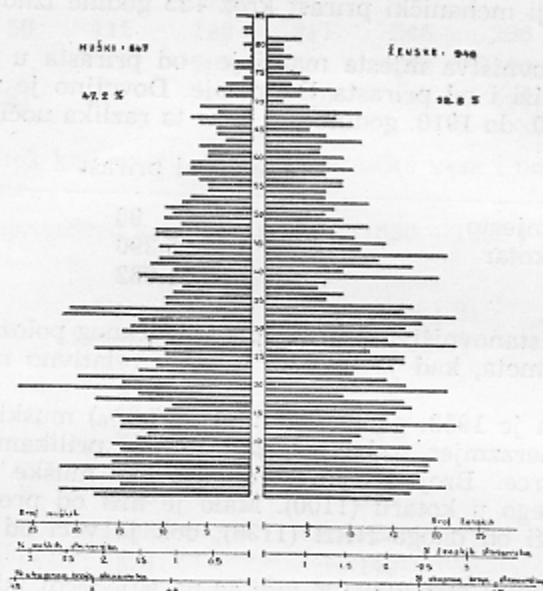
Po vremenu doseljavanja doselilo se u toku 18. stoljeća 162 ili 9,03%; u toku 19. stoljeća 410 ili 22,84% i u toku 20. stoljeća 857 ili 47,74% današnjeg stanovništva.

Doseljenike možemo podijeliti prema udaljenosti iz koje su se doselili na dva dijela: iz neposredne okoline 31,20%, iz raznih krajeva Jugoslavije i bivše Austro-Ugarske 48,41%.

Potomcima doseljenika iz raznih mjesta Dalmacije pripada 854 ili 47,58%, doseljenicima iz Hercegovine 359 ili 20,00%; doseljenicima iz Bosne 458 ili 25,51%; iz ostalih krajeva Jugoslavije 46 ili 2,56%; iz pokrajine bivše Austro-Ugarske 19 ili 1,06%; iz talijanskih pokrajina nekada pod austrijskom vlašću 49 ili 2,73%; iz raznih evropskih država 10 ili 0,56%.

¹¹ Dodaci za grupe starosti prikupljeni u prvom redu trudom matičara NO općine Imotski.

Iz dobne strukture vidimo, da je broj djece do 5 godina relativno malen, jer je stanovništvo od 20—59 godina u doba rata stradalo i sada se kao posljedica javlja mali natalitet. Vidljiv je manjak između 10. i 20. godine, jer se odnosi na djecu rođenu u Drugom svjetskom ratu, kada je natalitet bio malen, a pomor djece velik. Praznine u starijim godištima posljedica su gubitaka u oba svjetska rata.

Sl. 3. Životno stablo stanovnika Imotskog (1953. g.).
Fig. 3. Pyramide d'age des habitants d'Imotski (1953).

Ako usporedimo ove grupe s istim grupama Dalmacije, NRH i FNRJ (1948. g.), opazit ćemo karakteristične razlike. Mlade su grupe u Imotskom procentualno slabije zastupljene, a samo dvije posljednje (VII. i VIII.) su brojnije, što znači, da životna piramida Imotskog, zbog ratnih stradanja i iseljavanja, stari:

Grupe	Imotski	Dalmacija	NRH	FNRJ
I. grupa	2,30	3,45	2,71	3,25
VII. grupa	54,65	46,42	50,65	47,89
VIII. grupa	11,64	9,94	9,94	8,65

Od 1795 stanovnika, što ih je Imotski imao u 1953. g., njih je 1528 imalo preko 7 godina života. Od toga ih je bilo 1466 (95,32%) pismenih i 72 (4,68%) nepismena; od 72 nepismena 19 (26,39%) je muškaraca, a 53 (72,65%) žene¹². Prema podacima broja za 1955. g. bilo je: s nižom sred-

njom školom 262 (14,59%); potpunom srednjom školom 108 (6,02%); visokom školom 42 (2,34%) stanovnika.

Sastav stanovništva prema zanimanju (1953.) slijedeći je:

Radnici	Broj 245	Postotak 13,65
Aktivni službenici, namještenici, penzioneri i lica koje uzdržava država	965	53,75
Poljoprivrednici	454	25,29
Obrtnici i trgovci	92	5,13
Slobodne profesije i privatnici	39	2,17
	1795	100,00%

Funkcije — Stanovništvo Imotskog kao tvrđavsko-gradskog naselja već se od najstarijih vremena malo bavilo stočarstvom i ratarstvom. Od 555 domaćinstava u Imotskom bavi se ratarstvom kao glavnim zanimanjem samo 27, a stoku imaju 33 domaćinstva. Ovo ne znači, da se Imočani uopće ne zanimaju poljodjelstvom i da ne posjeduju zemlju. Veći dio stanovništva posjeduje ili je donedavna imao manje ili veće posjede u susjednom polju, ali je posjed izuzetno neposredno obrađivan.

U nedavnoj su prošlosti glavinu zemljišta u Imotskom polju posjedovali bogatiji Imočani ili pojedinci iz primorskih mjesta i otoka i davali zemlju »kmetovima« napola ili »na nivel« (odštetu u novcu). Slab prihod od ovog posjeda prije Prvog svjetskog rata, a djelomično i između dva svjetska rata, navelo je posjednike odnosno njihove nasljednike da imanje otuđe i novac rentabilnije ulože. Tako zemlja prelazi u ruke seljaka. Vrlo je mali dio pao pod udar agrarne reforme.

Većina ranijih posjednika dobila je zemlju u mletačko doba za razne zasluge, najčešće vojničke, dakle »na sablji«. Manji je dio kupljen prihodima slobodnih profesija, ponajviše trgovine. Ovi su građani kupovali zemljišne posjede između dva rata, misleći da na taj način najbolje ulažu novac. Ovi mladi posjednici, te crkva i samostan zadržali su posjede do zadnje agrarne reforme, kada su im oduzeti. Veliki su posjednici zadržali mali, zakonom određeni posjed ili su i to otudili, jer je obrađivanje zemlje tuđom snagom onemogućeno. Na preostalim posjedima do 3 ha najčešće se uzgaja loza, voćke i žitarice. Agrarna komponenta u gospodarstvu Imotskog je, dakle, neznatna i u opadanju.

¹² Do prvog decenija 20. stoljeća Imotski ima samo osnovnu (pučku) školu, koja je otvorena za francuske vladavine školske godine 1807—1808. Još prije, za mletačke uprave, spominje se privatna osnovna škola u rukama svećenika. Tek 1912. godine dobiva mjesto građansku školu, koju svršava znatan dio stanovništva. Godine 1941. dobiva punu gimnaziju, koja je 1946. ukinuta, odnosno zamijenjena učiteljskom školom. Učiteljska je škola ukinuta 1949. i preseljena u Knin, a Imotski je dobio jedan odsjek industrijske škole (I. razred), koja je zbog smanjkanja stručnih nastavnika ukinuta g. 1952. Imotski ponovno dobiva potpunu gimnaziju, koju sada pohađa preko 1000 učenika. Pored škola ima i drugih kulturnih ustanova. Tu su dvije veće i jedna manja biblioteka; gimnazijska, samostanska i gradska. U franjevačkom samostanu smješten je i čedan muzej s vrijednom numizmatičkom zbirkom. Radi i stara čitaonica, koju je (1870. g.) otvorio značajnim govorom narodni zastupnik Mihovil Pavlinović.

Trgovina je poznata od davnina. Još za vrijeme Turaka i Mlečana trguju Imočani medom, voskom i kožom, a naročito je važna trgovina drvom, mašću, žitom, građom¹³.

U austrijsko doba jača trgovina s Bosnom i Hercegovinom. Iz Bosne se dogoni stoka i drvo, Dalmacija daje vino, rakiju i ulje i t. d.

Tradicionalni pazar je oslon imotske trgovačke funkcije, a održava se svake srijede. Tvrđava i pazar su simboli historijskih funkcija Imotskog. Najvažniji stari pazari Zagore vezani su za tvrđave (Imotski, Sinj, Zadarvarje, Vrgorac i dr.). Dvije funkcije su međusobno tijesno povezane. U sjeni tvrđave pazari su bili najsigurniji, a vojska je bila važan kupac. Pazarске даће биле су важан приход gospodarstva tvrđave odnosno općine. Imotski je pazar bio na naročito povoljnom mjestu i prema njemu je gravitirao važan stočarski »gornjački« kraj zapadne Bosne. Čvorišni prometni položaj olakšavao je dovoz robe i pristup kupaca, te je imotski pazar bio jedan od najposjećenijih u Dalmatinskoj Zagori.

Za prodane vlastite proizvode stanovnici gravitacionog područja kupovali su u imotskim trgovinama potrebnu robu. Pazar i trgovina međusobno su se dopunjavali¹⁴.

Prije rata u Imotskom je poslovalo oko 60 trgovačkih radnja. Danas je trgovina u društvenim rukama i posluju tri trgovačka poduzeća: »Borak«, »Zagora« i »Napredak«, posljednje radi na veliko. U mjestu ima 12 prodavaonica, dok ih je van mjesta u selima 6. »Napredak« uveze godišnje 960 vagona različite robe, dok ostala poduzeća mimo njega još 300 vagona. Imotski dakle uvozi 1260 vagona raznovrsne robe godišnje¹⁵.

Najviše se uvoze žitarice, one zauzimaju gotovo 48%; ovaj se postotak za rodnih godina znatno smanjuje, gotovo na polovinu. Melioracijom polja mogao bi se uvoz žitarica potpuno brisati, pa bi Imotski mogao dati čak i višak od 100—200 vagona, ukoliko se ne bi prešlo na druge i rentabilnije kulture. Na svu ostalu robu otpada 52%. Na drugom su mjestu drugi prehrambeni artikli: tjestenina, riža, mast, ulje, sol, šećer i dr. oko 32%. Prema tome, na prehranu otpada 80%, a na svu ostalu uvezenu robu 20%¹⁶.

Vrijednost uvezene robe iznosi oko jednu milijardu dinara. Posrednička trgovina za dalju okolicu danas je ograničena i beznačajna, jer se

¹³ Na uvoznu robu ubrala je carinarnica u Imotskom za vrijeme od 7 godina (1854.—1860.) iznos od 6.761 fiorina, a na izvezenu robu u roku od 4 godine (1854.—1857.) 12 fiorina. Trošarine naplaćeno je u Imotskom u roku od 7 godina (1854. do 1860.) 1.450 fiorina, a općinskog prireza na ovu trošarinu u istom razdoblju iznos od 678 fiorina. (K. Vojnović. »Cenni Statistico-Economici sul Circolo di Spalato con specilae riguardo al quadriennio 1857—1860«, Split, 1864., str. 112.)

¹⁴ Danas postoji tendencija, da se pazari premjeste na što bolja prometna raskršća; tako danas mladi pazar Ciste nastoji konkurirati Imotskom. Ali u mladom centru nije moguće organizirati novu i odgovarajuću mrežu trgovačkih radnja. Ova nestabilnost pazara ukazuje, da je ovaj dangubni način trgovine u krizi, te on ne može povući ostali trgovački sistem.

¹⁵ Prema vrsti robe imamo: 600 vagona žitarica, 400 vagona ostalih prehrambenih artikala, 40 vagona poljodieljskih potrepština (od toga 20 vagona umjetnog gnojiva), 100 vagona željezne i staklene robe te građevnog materijala, 20 vagona goriva (benzina, nafte, petroleja, ulja), 100 vagona tekstila, galanterijske robe i sl.

¹⁶ Kupovna sredstva daju u prvom redu agrarni proizvođači namijenjeni tržištu. Seljak dobiva velike iznose novca za duhan (oko 400 milijuna dinara), vino i rakiju (oko 300 milijuna), te za druge poljoprivredne proizvode: višnje, bajane, med, vunu, kožu i dr.) oko 400 milijuna; ostalo su zarade van kotara i plaće (oko 170 milijuna), prihodi obrta i t. d.

susjedni kotari Bosne i Hercegovine opskrbljuju preko svojih republičkih trgovačkih mreža.

Imotskom oko 40 obrtničkih radnja. Jedan je dio prešao u zadružni sektor koji su nastavljači starog obrta. Prije Drugoga svjetskog rata bilo je u Imotskom oko 40 obrtničkih radnja. Jedan je dio prešao u zadružni sektor te su osnovana četiri obrtna poduzeća, dok 23 obrtnika i danas djeluju u privatnom sektoru. Mali broj stanovnika zaposlen je u industrijskoj preradi, kamo bismo mogli uvrstiti one, koji rade na izradi crijepa, preradi vina i djelimičnoj preradi duhana¹⁷.

Upravnom organizacijom početkom 19. stoljeća Imotski postaje središte velikog kotara, koji je sve do nedavno bio istovjetan s općinom. Organizacija i rad različitih središnjih ustanova privlači velik broj namještenika i određuje danas glavnu funkciju Imotskog. Prema popisu od 1953. godine gotovo je 54% stanovništva živjelo u porodicama aktivnih službenika, namještenika, penzionera i lica koja izdržava država.

Nedavnim upravnim promjenama, kojima je podijeljena općina i ukinut kotar, upravna je funkcija nešto slabija, ali glavne su ustanove i dalje ostale (sud, katastar i sl.). Otvaranjem i razvojem gimnazije i nekih drugih škola, pojačana je središnja školska funkcija. Najnovije upravne promjene veoma su značajne za ocjenu sadašnjih problema, pri čijem rješavanju može poslužiti i ovaj prilog. Pored školske, Imotski je zadržao i jaču središnju sanitetsku funkciju. Liječnik se spominje još u mletačko doba. Danas u Imotskom rade 3 liječnika i jedan zubar. Postoji Dom narodnog zdravlja, u kome je i kotarsko rodilište, a gradi se i prihvatna bolnica. Od slobodnih profesija treba još spomenuti 3 advokata.

I pored nedavnih gubitaka, upravna je funkcija i dalje dominantna, što je uvjetovano dugim naslijeđem i geografskim položajem.

Raskršće karavanskih putova davalo je značenje imotskoj tvrđavi i osiguralo njen utjecaj na okolicu. Ali granični položaj nije pogodovao gradnji modernih prometnih linija¹⁸. Kad je za druge centre počeo brži napredak gradnjom modernih cesta i željeznica, Imotski zaostaje.

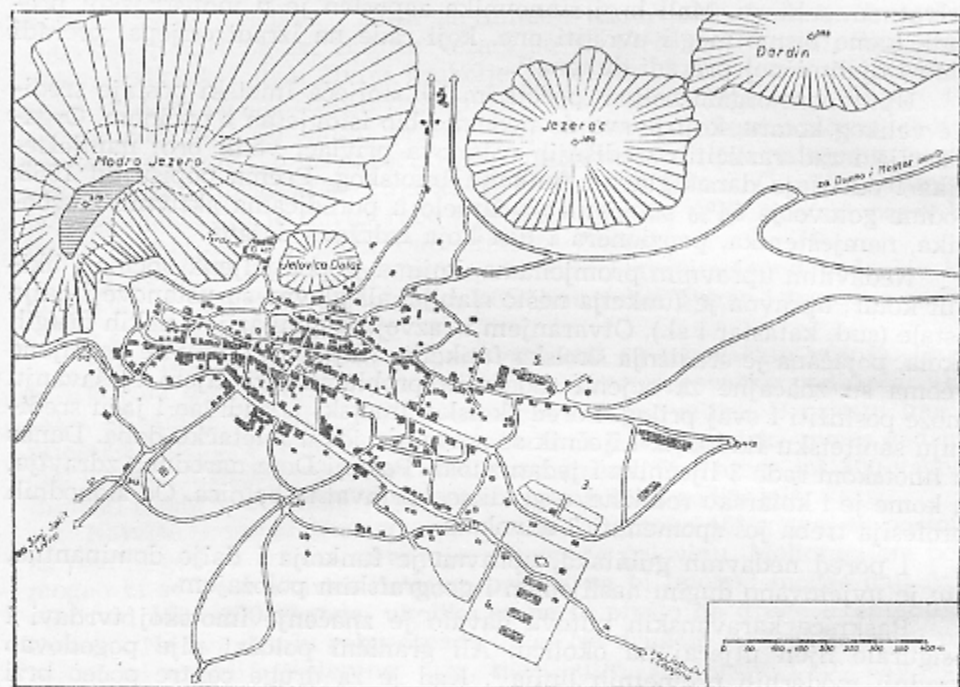
Cestovnim vezama odvija se promet i struji trgovina, ali oni ne mogu dati veći životni impuls Imotskom, razviti ga do jačeg gradskog centra i omogućiti mu spuštanje i širenje do polja. To bi mogla učiniti željeznička veza, koje Imotski nema još ni danas. Prometna funkcija Imotskog rela-

¹⁷ Već gotovo tri decenija radi tvornica, koja pravi crijep od finog pijeska i cementa. S ovom je preradom spojena i drobilica, koja izrađuje građevinski pijesak. Poduzeće ima i mlin. Nedavno je (1951.) otvoren na Perinuši u polju moderni podrum kapaciteta 300 vag. Velika skladišta duhana (kapaciteta 70 vag.) vrše osnovne radove sortiranja i konzerviranja.

¹⁸ Stari rimski put preko Trilja—Sinja na Split obnovljen i osposobljen za kolni promet tek šezdesetih godina prošlog stoljeća. I poslije toga vrši se kirijašenje s Omišem i Makarskom, kao i sa zaleđem Duvnom, Posušjem, Mestarom, Ljubuškim i Čapljinom. G. 1878. izgrađena je cesta Makarska—Napoleonov put preko Staze. No od ovoga Imotski nije imao koristi, jer je nedostajala veza Imotski—Napoleonov put. Tek 1881. spojen je Imotski preko Skobaljuše (Zagvozda) s Napoleonovim putem, a preko njega s Makarskom i Vrgorcem. Ova se veza još bolje upotpunjuje izgradnjom puta Šestanovac—Cista (1901.), koji veže Napoleonov put s Rimskom cestom preko Prpuše. Poštanski je ured otvoren i poštanske veze uspostavljene 1834. godine. Ranije su u to doba vrlo ograničenu poštansku službu vršili carinski uredi. Telegraf je uspostavljen 1868. g., a telefon tek 1915. godine.

tivno je malena u moderno doba¹⁹. On je bio i ostaje važno trgovište, ali za dalji razvoj nema odgovarajućih prometnih veza.

Tip naselja — Smještaj Imotskog odlučio je veoma pogodan obrambeni položaj; zbog toga je mjesto i bio centar pogranične hrvatske župe. Položaj na raskršću putova povećava značenje tvrđave, koja je mijenjala veći broj gospodara i više puta bila popravljana.

Sl. 4. Plan Imotskog.
Duboke ponikve su osiguravale obrambeni položaj stare tvrđave (usporediti sa fot. 1.).

Fig. 4. Plan d'Imotski.
Dolines profondes ont assuré la position défensive de l'ancienne forteresse d'Imotski.

U sjeni stare tvrđave vršila se prva razmjena dobara, zborovalo se i sudilo. Na istom se mjestu nastavilo i uređenje suvremenog regionalnog centra, koji treba da vrši u prvom redu mirnodobne socijalno-ekonomske funkcije. Sukob između razloga pri izboru prvobitne jezgre i novijih funkcija naročito je značajan i tragičan.

Glavni razvitak naselja pada na početak ovog stoljeća. U to se doba podižu najveće i najvažnije građevine, koje mu daju gradski pečat (zgrade Kotarskog suda, škole i općine). U isto je vrijeme izgrađen i vodovod, a djelomično i velika Duhanska stanica, čiji je dio izgrađen krajem 19 stoljeća. Istovremeno se grade i modernije privatne kuće.

¹⁹ Promet robe i putnika vrši se sa najpristupačnijim željezničkim postajama i lukama, a najviše (oko 85%) sa Splitom. Glavne veze vrši kotarsko auto-poduzeće »Imotski«, a 3—4 privatnika prevoze samo robu.

Ako pogledamo Imotski sa suprotne, jugozapadne strane polja, izgleda kao zbijeno naselje. To je posljedica na padini stepeničasto poredanih kuća. Razvio se jugoistočno od tvrđave, jer je zapadno provalija Modrog jezera. Ulice u uske, uglavnom izdužene u smjeru izohipse. Spojne ulice niz padinu često su sa stepenicama, »skalinima«. Novije i istočnije ulice dosta su široke i pravilnije.

Sve su kuće izdužene smjerom pružanja polja i glavna im je fasada na sunčanoj strani, koja gleda u polje. Na orijentaciju prema jugu utječe i polje — pitom i veliki dio godine zelen pejzaž privlači svačiji pogled. Ovaj balkonski položaj je prednost i slabost Imotskog²⁰.

Stanovništvo Imotskog živi u 250 kuća, u kojima je 396 stanova; u manjini su, dakle, porodične kuće 73 (20,86%), koje imaju po jednu prostoriju, a preostalih je 277 (79,14%) izdijeljeno u jedan ili više stanova²¹.

U izboru položaja odlučio je strateški razlog, a širenje je ovisilo od topografskih mogućnosti. Moderno naselje ima mnoge bitne zahtjeve, koje

²⁰ Uži dio grada dijeli se na: »Jezero-tvrđavu«, Bazanu, Pijacu i Pazar; vanjski, noviji dio sačinjavaju: Đirada i Rišćansko selo. Seoske dijelove čine dvije skupine kuća: Bagino selo (udaljeno oko 350 m) i Brista-Vilenice (oko 1000 m).

»Jezero-tvrđavu« čini par kuća, koje su u neposrednoj blizini Modrog jezera i tvrđave. Danas je u tvrđavi rezervoar vodovoda. Jugoistočno je »Bazana«, najstariji dijelovi potječu iz 18. stoljeća. Kuće ovog starog dijela niske su prizemnice ili jednokatnice malih prozora i debelih zidova (od 0,5—1 m). Kuće su uglavnom bile pokrivenne »pločom«. I pored velike težine kamenog krova, nagib mu je malen, jer snijeg pada u malim količinama. Kuće su odvojene vrtovima.

Dalje prema istoku nastavlja se »Pijaca«, dio užeg grada, u kome su kuće na jedan ili dva kata. To je obrtnički, trgovački i upravni dio mjesta. Istočno se produžava pazar, dnevna tržnica ratarskih proizvoda, a srijedom se tu prodaju raznovrsniji artikli i u većim količinama. Oko Pijace su uglavnom nove ili do temelja obnovljene kuće; jedino kuća Ligutić i nedaleko nekadašnja kuća hajduka Stanka Šočivice, potječu iz turskog doba, posljednja iz temelja obnovljena.

Na Pazaru su kuće odreda nove, najstarije su iz 19. stoljeća. Pokrivenne su crijepom s većim prozorima i privlačnije vanjskim izgledom.

S Pazara-tržnice vode stepenice, »skalinik«, na trg »Bazanu« (franc. basane, tal. barzana — strojena ovcja koža). Tu je još u turska vremena, a vjerojatno i prije bio prostor za trgovinu, a do 1931. g. stočni dio pazara. Danas se na Bazani prodaje stočna hrana (sijeno i slama). Oko Bazane su stare kuće i ruševine, među kojima se razabiru temelji turskih kula. Tu su i ruševine mletačkog kotarskog ureda, »demanija«, koji je 1888. g. porušen.

Od Pazara prema jugoistoku je noviji dio »Đirada« (tal. »girare« — zaokrenuti) oko okuke ceste za Split. Kuće su novije, ali malene, neugledne, neke pokrivenne »pločom«, osim Dačkog doma i nekadašnje kuće Milinović. Na vanjskoj strani Đirade, pored ceste za Čapljinu, velika je duhanska stanica (skladista i zgrada uprave).

Na sjeveroistočnom kraju mjesta je staro pravoslavno naselje »Rišćansko selo«, gdje se početkom 18. stoljeća naselilo par pravoslavnih obitelji, kojima su se kasnije pridružili novi doseljenici. Kuće su malene i dosta neugledne sa slabo građenim i danas uglavnom napuštenim stajama. U novije doba i tu niče pokoja gradski građena kuća. U ovom su dijelu ciglana, motorni mlín i velika mehanička radionica te autogaraža kotarskog auto-poduzeća.

Seoski dijelovi: Bagino selo i Brista bili su naseljeni još u vrijeme Turaka. Njihovi stanovnici žive seoskim životom slično stanovništvu ostalih sela krajine, ali zbog malog posjeda (većina tek oko 0,1 ha) privređuju u gradu, a ratarstvo im je nuzgredno zanimanje.

²¹ Stanovi oskudijevaju modernim uređajem. Električno svjetlo imaju 274 (ili 78,29%) kuće, a vodovodni priključak njih 176 (ili 50,28%). Prosječna veličina 367 stanova užeg područja je 20 m². U mnogim je kućama još otvoreno ognjište »komin«. Stanovi su dosta dotrajali; u dobrom je stanju tek 217 ili 59,13% stanova; 136 (ili 37,06%) treba nužne popravke, a 14 (ili 3,81%) je sasvim dotrajalo.

je teško osigurati na ovom mjestu. Voda se mora crpsti iz 4 km udaljenog i 125 m nižeg vrela Vrlike. Nagnuti teren i vapnenačka podloga ne dozvoljavaju dobra urbanistička rješenja i stvaranje zelenih površina. Imotski je ljeti izložen jakim žegama, a zimi ga šiba bura. Ove topografske nedostatke obilno nadoknađuju spomenute prednosti regionalnog položaja.

Odnos s okolicom — Na kontaktu geografski različitih krajina i na čvorištu putova, Imotski je kroz dugu prošlost bio važan regionalni centar. Gornjački, pretežno bosanski kraj, imao je u Imotskom najvažniji centar, u kome je prodavao proizvode stočarstva, drvo, sijeno, i dijelom žito, a kupovao različite potrepštine. Liječničke usluge (zdravstvena stanica, rodište i zubna ambulanta), škole i sl. pojačale su ovu središnju ulogu.

Imotski je bio realno središte i za susjedni bekijski odnosno hercegovački dio polja, koji je u gradu prodavao agrarne proizvode, a kupovao različitu trgovačku robu. Ovaj kraj u Imotskom traži liječnike i razne druge stručne usluge. Imotski je uvijek bio realni centar cijelog polja, bez obzira na među između Dalmacije i Hercegovine.

Imotski je dalje glavni centar Zagore između srednjeg toka Cetine, Biokova i bosansko-hercegovačke međe. Ovom je kraju postao i administrativno središte u doba upravne organizacije početkom 19. stoljeća; nažalost, stari tvrđavsko granični centar bio je periferno položen u svom upravnom području.

Čvorišni položaj između tri spomenuta sektora dolazio je do izražaja u velikim tjednim sajmovima, na koje su primorci dolazili da kupe gornjačku stoku i prodaju svoje proizvode. Pored prodaje vlastitih proizvoda i kupovine trgovačke robe, na pazarni se dan dolazilo liječniku, u razne urede — to je bio dan, u kome je cijeli gradski aparat, od gostionice do advokatske kancelarije, obavljao glavninu posla. Ova središnja funkcija pogodovala je razvoju trgovine, u kojoj je Imotski bio konjunktorno mjesto za mnoge poslovne doseljenike. Razvoj kulture duhana od polovine 19. stoljeća povećao je prinos novca u seoska gospodarstva i pojačao poslovnu konjunkturu, osobito neposredno pred Prvi svjetski rat. U ovom je periodu preobrazbe Imotski međutim ostao bez željezničke veze zbog čega će dalja njegova uloga ovisiti o regionalnim snagama, i mjesto će padati u sve težu krizu u općeupravnoj politici. Zbog ove neizvjesnosti daljeg razvoja i uloge, Imotski postaje konjunktorno mjesto, u kome se zarađuje, a teško stalno naseljava.

Poslovno vješti i financijski jači domaći ljudi uspjeli su u periodu između dva rata razviti veoma jak automobilski promet i stime povezanu trgovinu, u čemu je Imotski bio nadaleko najjači centar.

Sa svojim upravnim (dalmatinskim) i gospodarski privlačnim susjednim bosansko-hercegovačkim krajevima Imotski je između dva rata bio središte regije od 2000 km² sa oko 100.000 stanovnika ili 50 na km². Ovo prostrano gravitaciono područje može se podijeliti na dva dijela.

Uže gravitaciono područje obuhvaćalo je okopoljski kraj (350 km²) sa oko 39.000 stanovnika ili 103 na km², bez obzira da li u dalmatinskom ili hercegovačkom dijelu. Za ovaj kraj Imotski je stvaran centar, gdje se prodaju produkti, kupuje roba, i ide k liječniku i u apoteku.

Vanjska je zona znatno veća (1650 km²), ali manje vrijedna i slabije naseljena (oko 69.000 stanovnika ili 36 na km²).

Imotski su pazari bili od najvećeg značenja za ovaj kraj. Uz pazar se dolazilo liječniku i u dućane na kupovinu. Za dalmatinski dio ove zone bio je Imotski i upravno središte.

Problemi upravne politike postajali su u novije doba sve akutniji. Mjerrama odozgo dokidaju se tradicionalne funkcije. Susjednoj Bekiji najlakše je da predaje duhan u Imotskom, a ona traži i različite usluge, koje može dati organizirani centar. Da bi se dokrajčila ova ovisnost o »tudem« centru, grade se nova i slabo položena skladišta duhana u Ružićima, ali je očito, da skladišta ne rješavaju sve ostale zadaće gradskog središta. U najnovije vrijeme dolazi do organizacije novog kotara sa sjedištem u 12 km udaljenom Posušju. Novi je centar u svakom pogledu nepovoljnije položen i nema izgleda da će se ikada razviti u konkurentno mjesto Imotskom, ali je funkcija ovoga time svakako oslabila. Ove tendencije jačanja historijskih meda pojačane su granicom narodnih republika.

Na drugoj je strani periferni položaj u vlastitom kotaru i općini donio logično negativne posljedice. Krajnji južni dijelovi kotara mnogo su udaljeni od centra, a bliže Vrgorcu (24 prema 30 km bez reljefnih zapreka), te je logično da tamo traže centralne usluge (pazar, otkup duhana, liječničke usluge i sl.) i odvajanje ovog dijela stari je problem. Jaki razvoj Splita i uređenje boljih prometnih veza privlači rubne dijelove imotskog kotara, osobito zbog školovanja, bolnice, zarade, trgovine i sl. Loše naslijeđe historijsko-administrativne podjele dovelo je do logičnog dijeljenja jedinstvene u tri nove općine, a u najnovije doba i do ukidanja kotara.

Ali ni u jednom od odijeljenih dijelova gravitacionog područja, bilo u drugoj republici, bilo u prijašnjem kotaru, ne mogu se stvoriti centri, koji bi zamijenili ulogu Imotskog. Posušje je centar ekonomski slabijeg kraja i u neposrednoj blizini Imotskog, da bi se moglo razviti u jači centar, a nema ni dovoljno vode u blizini. Uređenje svih središnjih ustanova bilo bi preskupo i nema izgleda za uspjeh, osobito kad se ima u vidu da je susjedni bekijski dio Imotskog polja mnogo bogatiji i povoljniji od Posušja. U bekijskom dijelu polja je, zbog blizine Imotskog i zbog unutrašnjeg sklopa, gotovo nemoguće organizirati novo središnje mjesto.

Odijeljeni dijelovi prijašnje općine i kotara ne mogu ni pomišljati na vlastiti centar. Podbiokovska sela duž Napoleonova puta gravitiraju prema centrima na ovoj saobraćajnici (Vrgorac, Šestanovac, Metković i Split) ili prema primorju (Makarska). Slično vrijedi i za zapadni dio općine, koji je jako povezan sa Splitom (4 dnevne autobusne veze).

Nastojanja, da se u odvojenim krajevima organiziraju novi pazari — po našem shvaćanju — ništa ne obećavaju i dokaz su težine problema. Novi samo umanjuju značenje imotskog pazara, koji je i onako nazadovao zbog promjene načina trgovine, opadanja stočarstva i uvođenja novih forma prodaje stoke. Malo novih centara ima liječničku službu, a ni jedan ne može pružiti ostale usluge kao Imotski. Stanovnici ovih dijelova moraju ili tražiti nove centre, ili ići i dalje u Imotski — o ovoj stvarnosti bi trebalo voditi računa u administrativnoj podjeli.

U staroj gravitacionoj krajini Imotskog nema mjesta koje ima analogne prednosti položaja. Imotsko polje je najvredniji i središnji dio kra-

jine. U ovom žarišnom dijelu Imotski je najbolje položen, jer su pred njim najvredniji i ključni dijelovi polja. Nijedno drugo mjesto nema analognih prometnih mogućnosti i opskrbe vodom — bitni elementi za organizaciju modernog središta. Manje nezgode smještaja dadu se otkloniti, ali je gotovo nemoguće na drugom mjestu stvoriti prednosti, koje smo gore spomenuli.

Problemi krize imotske centralne funkcije rezultiraju — pored historijski uvjetovanog graničnog položaja — i iz najnovijeg razvoja. Imotski je ostao bez željezničke veze i upućen je na najpogodniju željezničku postaju²². Pruga dolinom Neretve je najbliža, a željeznička postaja Čapljina najpristupačnija, logično je izgledalo, da će biti tamo upućen. Iako teže pristupačan Mostar je svojim većim trgovačkim mogućnostima i drugim centralni muslugama privlačio na štetu Čapljine. U privlačnoj funkciji gradova zakoni analogni fizičkima, veći grad jače privlači.

Povezan željeznicom sa zaleđem, te uslijed industrijskog i drugog razvoja, Split naglo napreduje i ima ogromnu privlačnu snagu na zaleđe i primorje. Prometne veze između Splita i Imotskog vrlo su žive. Split je postao centralno mjesto za Imotski i njegovu krajinu, a Imotski važan regionalni centar za opskrbu Splita. Ovaj centralni utjecaj ima svoju dugu tradiciju i veliku snagu. Imamo podatke o jakim vezama i o seljenju stanovnika Imotske krajine prema Splitu odmah nakon venecijanske okupacije²³. Uređenjem cesta, poštanskog prometa, uprave (osobito sudske) i bolničke službe, jača centralna uloga Splita. Ova je uloga naročito ojačala naglim razvojem Splita između dva svjetska rata, kada on postaje kompleksno gospodarsko-društveno središte široke okolice, uključujući i Imotsku krajinu. Snagom i prednostima splitskih centralnih funkcija oslabljena je i regionalna uloga Imotskog i pojačana kriza, o kojoj je bilo govora.

Sve jača orijentacija prema Splitu logična je posljedica razvitka prometa, složenijih potreba ljudi i težnje za što boljim trgovačkim izborom. Split je velik (oko 70.000 stanovnika) i složen gradski organizam s velikim vlastitim snagama (složena, a znatnim dijelom autohtona industrija, vrlo prometna luka), brzo se razvija i dobiva daleko više nego ijedan drugi centar u krugu stare Dalmacije, a time i jača gravitaciona snaga na okolne krajeve. Uz Rijeku je Split jedina naša luka sposobna za oceanski promet; iskustvo umješnog Dubrovnika pokazalo je, da mu nije moguće u tom pogledu konkurirati.

Rezultati gravitacionog utjecaja očiti su u cijelom životu Imotskog i njegove okolice. Jaki razvoj vinogradarstva, nastojanje, da se razvije voćarstvo, povrtlarstvo, peradarstvo, uvjetovani su vezama sa Splitom i njegovim tržištem, ili preko ovoga s daljim krajevima. Split je postao i glavni opskrbeni centar, osobito za finiju i skuplju robu, tako da imotsko

²² O problemu željezničke veze Splita i Mostara odavno se raspravlja kao o velikoj potrebi. Ovaj bi spoj značio bitnu dopunu naše željezničke mreže. Krajevi, koje bi ta željeznica spajala, međusobno se gospodarski privlače, a vrijednost kraja i njegovih produkata opravdava ovu investiciju. Time bi se olakšalo rješenje navedenih problema.

²³ Prof. A. Jutronic je u splitskim maticama rođenih i umrlih prikupio podatke o stanovnicima Imotske Krajine, koji su se u 18. stoljeću doselili u Split. I ljubazno mi ih je stavio na raspolaganje, na čemu mu ovdje zahvaljujem. Iz velikog broja podataka vidi se, da je Split već u to doba bio jak privlačni centar za našu krajinu.

tržište sve više ima dopunski karakter. Za održavanje ovih veza sa Splitom služile su brojne autobusne, kamionske i druge veze, redovite ili prema potrebi. Sam Imotski imao je do četiri redovite veze dnevno, što je značilo, da se, i pored 86 km daljine, broj putnika (različitim vozilima) penjao ponekad i do osamdeset u svakom smjeru. Sve ukazuje da će ove veze više jačati.

Imotsko polje je najplodniji dio u neposrednoj okolici. To je vrlo važno za snabdijevanje Splita, a pozitivno utječe na razvoj agrarne ekonomije u Imotskom polju.

O ovim organskim i jakim vezama treba voditi računa u administrativnoj organizaciji. Životne potrebe i interesi vežu Imotski sa Splitom kao jačim centrom, pa je logično, da to bude i u upravnoj ogranizaciji. Ova koordinacija je garancija stabilnosti i uspjeha.

Zaključak — Prednosti utvrde nisu pogodne za suvremene funkcije središnjeg naselja. Ali prednosti regionalnog položaja i dalje ostaju jake. Veoma plodno polje traži i odgovarajuće središnje mjesto, za koje je Imotski najbolje položen. Budući melioracioni radovi u polju povećat će i značenje središnjeg mjesta. Topografski nedostaci dadu se lako otkloniti, to više, što novo doba ne traži jako okupljanje naselja. Podrumarski centar je stvoren u polju, isto je s poljodjelskom postajom, a to se ne može predviđati i za druge ustanove centralnih aktivnosti.

Tendencije cijepanja polja neprirodne su (sistem natapanja i melioracija mora biti jedinstven) i štetne. Ako se s ovog realističkog stanovišta promatra problem centralnih funkcija Imotskog, lako će se doći do rješenja, koje odgovara njemu i okolici. Samo na taj način moguće je riješiti pitanje napredne centralne službe (bolnica, moderno tržište i sl.), koje je nužno za viši stepen razvitka mjesta i okolice.

Opći razvitak doveo je Imotski u snažnu gravitaciju Splita kao većeg centra, što jako utječe na njegove funkcije i ekonomsku strukturu okolice. Utjecaj Imotskog u novim se uvjetima sve više ograničuje na tradicionalnu prvu zonu, iz koje se može od jutra do mraka pješke doći u centar, obaviti posao i vratiti natrag. Naprotiv, sam Imotski je sada u prvoj gravitacionoj zoni Splita, jer se motornim vozilima može u toku jednog dana doći u centar, obaviti posao i vratiti nazad.

Imotski je veoma pogodan primjer za proučavanje odnosa između prostornih vrijednosti i vremenskih funkcija. Ova su proučavanja od najveće praktične vrijednosti i nadamo se, da i ovaj prilog može tome poslužiti.

RESUMÉ

Imotski

Une contribution à la connaissance du rôle de l'habitat

par A. Ujević

Imotski (1795 habitants), chef-lieu d'arrondissement dans le passé tout proche, est situé dans la Zagora (arrière-pays) de Dalmatie, sur le bord d'un champ fertile, à la croisée d'importants chemins, connus depuis très longtemps. Le noyau de l'habitat est formé par l'ancienne fortification au-dessus du gouffre de Modro jezero (lac bleu). La valeur du champ et la signification de la croisée des chemins ont déterminé le rôle de cet habitat fortifié, mentionné dès le 10e siècle comme centre d'une župa (territoire d'une tribu) croate. Imotski a gardé ce rôle de centre régional jusqu'à sa conquête par les Turcs (1492). Sous la domination turque Imotski devient un important point d'appui pour les incursions turques dans la direction du littoral. A l'ombre de la forteresse, la tradition d'un marché périodique (pazar) a pu se maintenir. Après la conquête vénitienne (1717), Imotski a continué son rôle d'importante forteresse frontalière.

Par le malheureux partage du polje entre la Turquie et Venise, Imotski perd son rôle de centre régional. Cependant ce partage est resté en vigueur même après le refoulement des Turcs. L'ancienne frontière turco-vénitienne a été conservée dans le tracé de frontière entre la Dalmatie et l'Herzégovine et, à l'heure actuelle, dans le tracé de frontière entre la Croatie et la Bosnie-Herzégovine. La localité d'Imotski est demeurée à la lisière de la région dont elle est le chef-lieu administratif. La circonscription administrative a par conséquent entravé le développement des fonctions régionales d'Imotski non seulement dans le domaine de l'administration, mais aussi au point de vue économique. Le tracé d'une frontière conditionnée par l'histoire, mais contraire aux conditions naturelles, représente par conséquent un obstacle au rôle d'Imotski comme bourgade de portée régionale.

A l'époque de la construction du chemin de fer Imotski a été défavorisé par rapport aux autres centres régionaux tels que Knin et Sinj par exemple, étant privé des communications ferroviaires, ce qui, du reste, a été dans une importante mesure, conditionné par les rapports politiques et administratifs. Il en est résulté un mouvement d'émigration et le nombre de la population est resté stationnaire.

La position des fortifications est un inconvénient de plus pour Imotski. L'habitat s'est développé sans système, sur le versant calcaire (410 m.) au-dessus du polje (270 m.). Brûlée par le soleil en été, fouettée par le bora l'hiver, la localité d'Imotski connaît des difficultés dans l'adduction des eaux, elle est d'accès difficile par rapport au trafic moderne tandis que la base karstique rend difficiles les travaux d'aménagement.

Depuis la dernière réforme administrative, Imotski n'est plus chef-lieu d'arrondissement. La localité y a perdu en importance, alors que la région groupée autour d'un polje fertile, risque d'être privée d'un centre correspondant.

L'auteur constate que ces considérations sur la fonction géographique et sur les modifications historiques qu'elle a subie, offrent une base sur laquelle on pourrait essayer de rechercher la meilleure solution du problème.

(Traduit par A. Maixner)

Fot. 1. Topografski položaj Imotskog (usporediti sa sl. 1.).
Phot. 1. Situation topographique d'Imotski, (cf. avec. fig. 1.).

Fot. 2. Imotski za sajmenog dana.
Phot. 2. Jour de marché à Imotski.